

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ТЕКСТУ

Часова парадигма українського okazіонально-обрядового фольклору

Ігор ГУНЧИК

Кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник Інституту франкознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: hunchyki@gmail.com

Стаття присвячена вивченню категорії часу в утилітарно-сакральних текстах народних молитов, замовлянь, примовок та інших типологічно споріднених утворень. Виділено і проаналізовано два основні типи okazіонального часу – обрядовий і міфічний. Обрядовий час конкретизовано як місячний, тижневий і добовий. Міфічний okazіональний час представлений чотирма різновидами, що пов'язані з діяннями тео- й агіоморфних персонажів, обрядовими діями самого виконавця, перебуванням хвороби або демонічної істоти в людині та сакральністю першого разу.

Ключові слова: категорія часу, магіко-сакральна традиція, okazіональний фольклор, регламентація, приуроченість, сюжетика.

Час належить до тих основних категорій традиційної картини світу, що відображені в етнокультурі кожного народу¹. Український учений К. Копержинський, вивчаючи на початку ХХ ст. хронологічну систему народної звичаєвості українців і слов'ян, небезпідставно зазначав, що при обговоренні питання про час можна здобути цікаві відомості про основи світогляду й мислення за різних епох, ті основи, що є внутрішнім чинним змістом зовнішніх форм обрядовості й вірувань. Відтак дослідження в цьому напрямі – це будівництво підвалин для широких проблем духовної культури суспільства².

У творах українського okazіонально-обрядового фольклору – народних молитвах, замовляннях, примівках, заклинаннях та інших типологічно споріднених утвореннях, як жодному іншому виді чи жанрі усної словесності, роль хронологічного чинника особливо важлива: це фактор, що визначає структурну архітектоніку фольклорного тексту і впливає на його основні функціональні характеристики. Значною мірою це стосується особливостей виконання утилітарно-сакральних творів. Дослідник замовлянь М. Крушевський у другій половині ХІХ ст. з цього приводу зазначав: «Не завжди сказане слово збувається, тобто на це має якийсь таємничий вплив час: сказане в один час збувається, в інший – ні»³. Дослідниця естонської магіко-сакральної традиції М. Кийва також зауважувала, що «за своєю

¹ Толстая С. Время // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – Москва, 1995. – Т. 1. – С. 448.

² Копержинський К. Провідні шляхи дослідження обрядовості новорічного циклу // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – К., 1927. – Вип. 1–3. – С. 59.

³ Крушевський Н. Замовляння як вид народної поезії / Упоряд., перекл., вступ. стаття, додатки З. Пахолок. – Луцьк: Вісник і К°, 2002. – С. 24.

суттю замовляння належать до тієї частини фольклору, яка повинна часто враховувати вимоги, пов'язані з часом»⁴.

Фольклорний час у його широкому розумінні – це одна з універсалий народної словесності, пов'язана зі сприйняттям і принципами його зображення. На думку Б. Путілова, у структурі часу слід розрізняти загальні часові характеристики описуваного, які закладені у самих текстах (у формі прямих нагадувань або через прийняті коди) або у позатекстових коментарях, що дають змогу встановити відношення творців чи виконавців до часових, історичних зв'язків твору; а також способи темпорального розгортання оповіді (сюжету), ситуації і т. ін., які базуються на закономірностях і правилах, що виробилися у відповідних жанрових системах⁵.

Перший тип часу, виділений вченим, у науковій літературі ще прийнято називати *обрядовим* або *природним*, що сприймається як розрив звичайного, земного часу і прорив у сакральний, вічний час. За твердженнями С. Толстої, він задавав часові межі, послідовність і режим ритуалів. У зв'язку з цим, багато магічних дій слід було здійснювати до сходу сонця, при певному положенні зірок або фаз місяця, у певний день тижня⁶.

Другий виділений аспект фольклорного часу найбільше співвідносний з *міфічним* часом. Дослідники ще називають його початковим, раннім, першим або прачасом, що передує емпіричному профанному. Міфічний час – це період, коли деміурги, боги, культурні герої, першопредки створювали нинішній стан світу – рельєф, небесні світила, тварини й рослини, а також зразки і санкції соціальної поведінки у господарській, релігійно-ритуальній та іншій сферах. Є. Мелетинський пов'язував його з часом першопредметів, першодіань, першотворень, що відображені перш за все у космогонічних, антропологічних та етіологічних міфах⁷.

Обрядовий і міфічний аспекти фольклорного часу відображені і в українській утилітарно-сакральній словесності. Тому оказіональний час цих творів можна розглядати як час виконання уснопоетичних зразків, тобто їх регламентацію або приуроченість до певних темпоральних циклів, і як час, що відображений в епічних сюжетних ситуаціях магіко-сакральних фольклорних творів.

В оказіональному фольклорі як обрядовий, так і міфічний час мають одну спільну і дуже важливу рису: це час сакральний (укр. *чарівний*, від слів *чар*, *чари*), тобто дієвий, значущий, високоефективний, який має могутній вплив. Сказане в таких часових рамках слово фольклорного твору стає новою реальністю, що якісніша від звичайної. Відтак оказіональний час з огляду на свою сакральність давав змогу створити такі умови, за яких відбувалася реалізація одного із важливих законів глобального детермінізму, що властивий «живому» уснопоетичному слову: від думки-уявлення, трансформованої в слові-тексті, поставало конкретне діяння-результат.

У науковій літературі міфічний час іноді прийнято ототожнювати зі священним. Так, М. Еліаде зазначав, що священний час, на відміну від звичайного мирського або профанного, є часом первісним і рівним самому собі, що не змінюється і не витікає. Він періодично повторюється і може переживатися людиною

⁴ *Кыйва М.* Эстонские заговоры. Классификация и жанровые особенности. Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Таллин, 1990. – С. 21.

⁵ *Путілов Б.* Время фольклорное // Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии. – Минск: Наука і тэхніка, 1993. – С. 45–46.

⁶ *Толстая С.* Время // Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – Москва: Эллис Лак, 1995. – С. 124.

⁷ *Мелетинский Е.* Время мифическое // Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. / Гл. ред. С. Токарев. – Москва: Советская энциклопедия, 1991. – Т. 1. – С. 252.

в теперішньому велику кількість разів, але ніколи не ідентифікується з історичним минулим. Це час витоків у тому розумінні, що він виник відразу і до нього не було якогось іншого часу, тому що ніякий час не міг існувати до появи реальності, розказаної міфом⁸.

Міфічний час багатьох оказіонально-обрядових текстів так само можна ідентифікувати як священний. Про це значною мірою свідчать наявні у сюжеті божества, святі та іншого роду «вищі» міфологічні персонажі: *Їхав Ілля на коні, / тяг ноги по землі, / ноги підняв, кров уняв. / Ішла Пречиста: / одна до Києва, / друга до Чернігова, / третя до Ніжина. / Несла срібну голочку, / шовкову ниточку, / рану зашивала, / кров замовляла*⁹. Однак зустрічаємо утилітарно-сакральні утворення, де «священні» міфічні персонажі відсутні, а їх місце займають звичайні, іноді навіть неживі або демонічні дійові особи: *Ви, стіни, не будьте німі, / ви, сволоки, підіймітьесь: / лихі речі, лихі мислі / на добре повернітьесь*¹⁰; *Отець домовий! / Скоч додому та принеси / мого (Івана) до мого дому; / неси його душу, / неси його кості, / неси його живіт*¹¹. Існування подібних уснопоетичних зразків означає, що міфічний час оказіонально-обрядового фольклору не можна розглядати лише як священний. Священність – це тільки один із найбільш типових і наймогутніших проявів сакральності або потенційної дієвості оказіонального часу.

Оказіональний, зокрема о б р я д о в и й природний час завдяки такій рисі, як циклічність, тісно пов'язаний із родинним і календарним часом. Родинно-сімейний цикл хронологічно найдовший за своєю протяжністю і відповідає поняттю «людський вік». Його основні етапи – народження, одруження, вмирання – відображені в родинному, весільному і похоронному фольклорі й обрядовості. Смерть, що наставала на схилі віку, у певному розумінні не була кінцем людського існування. Вона була четвертою завершальною ланкою життя і через призму хронотопу трактувалася як тимчасовий відхід, дорога, вирушення в путь¹². Після митарств, якими завершувалися післяжиттєві поневіряння, людська душа могла отримати нове тілесне життя. Чи воно буде людським, чи зоо-, орнітоморфним, чи постане в рослинній або неживій матеріальній формі (камінь і т. ін.), залежало від гріхів і покути померлого. Залишки подібних вірувань, як стверджує В. Єрьоміна, ще й досі зберігаються у фольклорі європейських народів у трансформованому вигляді в застиглих клішованих виразах¹³. В українській усній словесності вони найповніше відобразилися в похоронних і поминальних голосіннях, у текстовій структурі яких поруч із формулами виряджання в дорогу звучать мотиви запрошення, кликання померлого прийти знову до живих родичів¹⁴.

Календарний час як друга за протяжністю хронологічна система становить річний цикл, навколо якого зосереджені фольклор і обрядовість найважливіших свят і сезонних робіт. Основними його поняттями виступають назви чотирьох пір року – весна, літо, осінь, зима, три з яких – першу, другу і четверту – Я. Боровський ототожнює з триєдиним божеством Трияном¹⁵. Перші три пори року відображають

⁸ *Еллади* М. Священное и мирское / Пер. с фр., предисл. и коммент. Н. Гарбовского. – Москва: Изд. МГУ, 1994. – С. 54.

⁹ *Чубинський П.* Мудрість віків (Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн. – К.: Мистецтво, 1995. – Кн. 1. – С. 132.

¹⁰ *Українські замовляння* / Упоряд. М. Москаленко; Авт. передм. М. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – С. 185.

¹¹ *Ви, зорі-зориці...* Українська народна магічна поезія (Замовляння). Упоряд. М. Василенка, Т. Шевчук; Передм. М. Василенка. – К.: Молодь, 1992. – С. 217.

¹² *Петров В.* Український фольклор (Заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу). – Мюнхен, 1947. – С. 88.

¹³ *Еремьина В.* Ритуал и фольклор. – Ленинград: Наука, 1993. – С. 32.

¹⁴ *Петров В.* Український фольклор... – С. 109–112.

¹⁵ *Боровський Я.* Міфологічний світ давніх киян. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 17.

три найважливіші фази існування природи, а саме її зародження, розквіт і згасання. Кожен календарний цикл завершувався четвертим кризовим періодом зими, що символізувала призупинення річного часу. В українському календарі її пік збігається з різдвяно-новорічними святами. Тоді наставав світовий хаос, переданий у народній звичаєвості як ритуальний безлад. Він зумовлював оновлення і утворення нового світопорядку або нового річного часоплину. Такий календарно-річний темпоральний цикл ще можна назвати сонячним, тому що в його основі лежить коло, яке проходить планета Земля по екліптиці навколо Сонця.

Оказіональний обрядовий час до певної міри так само, як родинний і календарний, є циклічно зумовленим. Однак цикли, які він проходив, значно менші за свою хронологічною протяжністю, ніж життєве або річне коло. Загалом вони відображають три основні темпоральні події: рух Місяця, зміну днів тижня і чергування пір доби. Це означає, що під okazіональним обрядовим природним часом слід вбачати час *місячний, тижневий і добовий*. Саме так регламентувалося традиційне виконання значної кількості усних творів в okazіонально-обрядовому фольклорі.

На приуроченість народних молитов, замовлянь та інших типологічно споріднених утворень до трьох okazіональних циклів звертали увагу чимало дослідників українського та зарубіжного фольклору. О. Потебня ще в XIX ст. вказував, що початок багатьох замовлянь передбачає опис тих обрядових дрібниць, з якими в давнину треба було приступати до цієї священної справи¹⁶. Під цими «обрядовими дрібницями» вчений, очевидно, розумів і регламентацію замовлянь. На початку XX ст. цього питання торкався також М. Дикарев. В одній із праць, порушуючи тему про добру і лиху годину, він писав, що зашіптування лише тоді доходило до цілі, тобто ставали дієвими, коли відповідали спеціальному часові. З огляду на це, деякі утилітарно-сакральні тексти треба було проказувати вранці до сходу сонця, щоб вони потрапили йому «у вуха»¹⁷.

На особливості okazіонально-обрядового часу звертав увагу і дослідник закарпатського фольклору й обрядовості П. Богатырьов. «При аналізі різних магічних дій і обрядів, – писав він, – часто виявляється, що момент їх здійснення має особливе значення. Магічна сила, що міститься в діях і обрядах, значною мірою заснована на тому, що їх виконують у той чи інший призначений день, а у всі інші дні вони виявляються недієвими... Будь-яка магічна дія супроводжується безліччю деталей. Ці деталі в кожному окремому випадку пов'язані з відповідним днем або часом, яким надається значення»¹⁸. У І. Огієнка стосовно цього знаходимо ще більш докладні міркування. «Заговор тоді тільки буде дійсний, – зазначав учений, – коли він належно проказаний, щобто у належній формі, у належний час і з належним образом виконаний. Вони найдійсніші, коли робляться рано-вранці, ще до сходу сонця, а заговор проказувати треба, обернувшись лицем на схід, бо сонце на сході наймилостивіше»¹⁹.

Час дії і в середині текстів, і поза ними: час самих обрядів, коли замовляння були мовлені, українська дослідниця М. Новикова вважає другим доказом архаїчності замовлянь – навіть не кожного окремого тексту, а «образу світу», втіленого в них. Вона справедливо зауважує, що час замовлянь – це ніч або вранішня зоря до сходу сонця, хоч і існують тексти, в яких згадується і «ясний день», але таких

¹⁶ Потебня А. Малорусская народная песня по списку XVI века. – Харьков, 1860. – С. 86.

¹⁷ Дикарев М. Великий бог Микола // Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору й мітології. – Збірник фільологічної секції НТШ. – Львів, 1903. – Т. VI. – С. 79, 86.

¹⁸ Богатырьов П. Вопросы теории народного искусства. – Москва: Искусство, 1971. – С. 200–201.

¹⁹ Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Історико-релігійна монографія. – К.: Обереги, 1991. – С. 193.

видима меншість. Ніч на відміну від дня виступає не «поганою» стороною, як про це свідчить християнство, а сильною у цьому протиставленні. «Ніч могутніша, «природніша», «космічніша» від дня, тому вона й більш відповідна для найважливіших священних текстів і подій язичництва. Ніч первісніша від дня. В усіх міфосюжетах про створення світу первинний стан буття, хаос описується як Світовий Морок, без жодного проблеску світла»²⁰.

Приуроченість виконання утилітарно-сакральних творів до відповідного часу існує не тільки у слов'янському, а й зарубіжному фольклорі. Так, білоруська фольклористка Г. Барташевич про це писала: «Як правило, замовляння... виконувалися ранішньою чи вечірньою зорею. Велике значення надавалося знаходженню місяця, залежно від чого у замовляльних формулах згадувався місяць-молодик чи на сході. З молодиком пов'язувався успіх у багатьох справах, тому початок їх приурочувався до певного часу»²¹. Ці думки підтверджував і В. Міллер, твердячи, що і в асирійських, і в російських народних замовляннях заклинали форми промовляли пошепки, у сприятливий час, головним чином вночі або перед світанком»²².

Місячний обрядовий час як один із різновидів оказіонального часу за своїм походженням також циклічний. Його протікання характеризується періодичною зміною фаз. За фольклорно-етнографічними даними П. Чубинського, це астральне світило має великий вплив на людей, тварин, рослин, воно як пан у своєму володінні: що хоче, те й робить впродовж чотирьох неділь²³. Кожна з цих чотирьох неділь, яку прийнято називати фазою місяця, отримала серед українського народу відповідні номінації. Іноді вони перераховувалися навіть у самих утилітарно-сакральних творах, наприклад, у формулі гадання: *Жовнище, перехіднище, де-сь ся взяла? / Чи місяцю на новю, чи на підповню, / Чи на квартирі, чи на сході?*²⁴

У першій фазі місяць найчастіше називали *молодим* або *молодиком*, зрідка вживалися лексеми *новий* (*новак*). Друга фаза – це повний місяць або *повня* (*півповня*), іноді – *май*; третя – *старий* (*старик*) або ще казали місяць *на ущербі* чи *ущерблюється*. Подібні найменування можна відшукати в оказіонально-обрядових текстах або їхніх коментарях: *Вперше побачивши молодик, приказують і христяться: – Місяцю, місяцю молодий, / у тебе ріг золотий, / тобі на повня, / мені на здоров'я*²⁵; *Як уздриться новий місяць перший раз, то треба сісти на землю і раз в раз дивитися на місяць... і говорити: – Місяцю новий, / питайся старого...*²⁶

Інколи траплялося, що якась одна з трьох місячних фаз передавалася не через конкретну назву, а через образний чи описовий вислів. Так, молодика у деяких замовляннях називали місяцем-золоті рожки, а повня отримувала таку часову характеристику: це період, «коли вже був вилекий місяць на небі, от круглий» [Щедрогір Ртн В]. Четверта фаза – «остання кватира»²⁷ в утилітарно-сакральних текстах або їх коментарях, як правило, не згадується.

Кожний із чотирьох тижнів місяця зумовлював різний вплив на людину і навколишню природу. Зростання всього живого приурочувалося до молодика, роз-

²⁰ Новикова М. Прасвіт українських замовлянь // Українські замовляння / Упоряд. М. Москаленко. Авт. передм. М. Новикова. – К.: Дніпр, 1993. – С. 10–12.

²¹ Барташевич Г. Магічне слово: Вопыт дослідження светапаглядной і мастацкай асновы замаў. – Мінск: Наўка і тэхніка, 1990. – С. 38.

²² Міллер В. Асирійские заклинания и русские народные заговоры // Русская мысль. – 1896. – № 7. – С. 89.

²³ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 16.

²⁴ Примітки і заклинання // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. V. – С. 231.

²⁵ Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 10.

²⁶ Там само. – С. 179.

²⁷ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 18.

квіт і повнота природного буття припадали на повню, а сповільнення життєвих процесів – до місяця на ущербі²⁸. Четвертий тиждень місяця, коли небесне світло зникало з поля видимості, потрібно, очевидно, розглядати як підготовчу фазу або процес його оновлення. У деяких народних поясненнях ця місячна пора ототожнюється зі смертю. Так, у П. Чубинського знаходимо, що «після своєї смерті місяць сходить у пекло, перетоплюється там, очищається і знову народжується». Так «судив» місяцеві сам Бог за те, що на ньому зображене вбивство Каїном Авеля²⁹.

В українській магіко-сакральній традиції виконання утилітарно-сакральних творів у більшості випадків приурочувалося до молодого місяця. Вважалося, що він був найсприятливішим і володів могутнім впливом на людину та навколишність, позитивно сприяючи усьому «на ріст», «на добро». Ці характеристики місячного світила з давніх-давен були відомі людям, їх використовували у повсякденному житті, наприклад, у лікувальній практиці. Так, на молодика найкраще було замовляти хворі зуби, щоб вони не боліли. Така «замова», як свідчать фольклорно-етнографічні матеріали, трималася цілий місяць, а потім її треба було знову повторювати: *Цим способом можна замовляти зуби тільки на один місяць. Та особа, що болять зуби в неї, як побачить перший раз молодого місяця, повинна в тій секунді стать, не рухаючись з місця. Ні до кого не балакаючи, перекажуть яку-небудь молитву вголос. Після молитви сказати таке замовляння: – Молодий місяцю, / золоті в тебе роги!...³⁰. У першу місячну фазу ефективним вважали лікування і виговорювання різноманітних хвороб: бородавок³¹, переполоху³², золотухи³³, вразу³⁴ та ін. На молодому місяці зафіксовані також випадки любовного привернення³⁵.*

Друга фаза місяця за народними уявленнями мала також позитивний вплив на усе живе. На Холмщині їй навіть приписували зцілювальні властивості. Проте на Житомирщині цій та іншим фазам, крім першої, не надавалося особливого значення, тому що вони «позитивно бездіяльні й не впливові»³⁶. Незважаючи на це, деякі народні молитви і замовляння все ж виконували на повню, хоч і не так часто, як на молодик. Приміром, на другий тиждень місяця на Західному Поліссі лікували дитячу німоту – хворобу, коли маленька дитина довго не говорила. Етіологію цієї недуги пов'язували із порушенням заборони не кормити дитину до року рибою. З огляду на причину захворювання, для лікування брали три риби'ячі голови, нанизували їх на проволочку і викидали в річку проти течії. Перед тим говорили «Отче наш» і такі слова: – *Поможе, Господи, / малесенькій дитині (ім'я), / постав все на своє місце, / Реба хай йде в воду, / а слово – на язек дитини. Амінь. Усі обрядові дії треба було здійснювати на повний місяць, тобто, «коле вже був вилекий місяць на неби, от, круглий» [Щедрогір Ртн В]. Коли наставала повня також вимовляли сухоти³⁷, зубний біль та інші хвороби.*

«На гнилу квартиру», тобто третю чверть місяця, існувала заборона на усілякі види робіт, «бо буде порча». Зварене в цей час псувалося, а на зрубане дерево нападала червоточина³⁸. Через негативний вплив приуроченість до цієї місячної

²⁸ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 200.

²⁹ Там само. – С. 19.

³⁰ Ви, зорі-зоричі... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 126.

³¹ Мойсієнко В. Поліські замовляння // Древліяни. Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. – Вып. 1. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – С. 163.

³² Ви, зорі-зоричі... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 39.

³³ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 143.

³⁴ Ви, зорі-зоричі... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 101.

³⁵ Таємна сила слова (Заговори, замовляння, заклинання) / Упоряд. Г. Бондаренко. – К.: Т-во «Знання» України, 1992. – С. 23.

³⁶ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 18.

³⁷ Там само. – С. 129.

фази виконання утилітарно-сакральних утворень є найменшою. Однак у цій порі, наприклад, сприятливим було зговорювання бородавок. Коли місяць ущеблювався, брали паличку, перехрещували нею всі бородавки, тричі кажучи замовляння. Після цього її викидали на лівий бік³⁹. Вважалося, що спадання активності місяця повинно було вплинути на виведення зі шкіри бородавок, які були ритуально відкинуті геть разом із паличкою.

Не до кінця з'ясованим залишається питання, чи виконували оказіонально-обрядові твори в останній тиждень місяця. Чи не поодинокі відомості з цього приводу знаходимо у В. Фісуна: «Щоб біль припинився, доцільно починати лікування в останній фазі. До того ж, за давніми віруваннями, коли місяця на небі не видно, то він світить як сонце на тому світі померлим»⁴⁰.

Зустрічаються окремі випадки, коли місячна регламентація якоїсь однієї народної молитви, замовляння чи примовки могла стосуватися до двох фаз. Виконання такого ритуалу із відповідним вербальним текстовим компонентом складалося з двох етапів, між якими тривала коротка перерва. Подібну подвійну хронологізацію в межах лунарного циклу можна спостерігати при лікуванні ляку, коли при молодика на половині й на ущербі місяця дванадцять разів виливали віск і читали замовляння⁴¹.

Конкретні вказівки про місячний оказіональний час виконання утилітарно-сакральних утворень, як правило, містилися в доданих позатекстових коментарях. Вони могли мати найрізноманітніший вигляд, наприклад: *замовлять на молодиці кожного місяця*⁴²; *таку молетвочку говорети до місяця або зурок на небі* [Ветли ЛБш В]; *дивляться на молодий місяць і проказують*⁴³; *як тільки дуже болять зуби, в повню треба виходити до місяця й говорити*⁴⁴; *на першій неділю нового місяця піди на воду текучу, нахилися над водою і мов*⁴⁵ та ін. Часові характеристики могли також поміщати безпосередньо в самих текстах у формі лунарних символів. Найчастіше вони складали основу таких формул: *апелятивних вокативів* (*Ти, місяцю, в облаках./ у Матері Божої на руках*)⁴⁶; *інвативів* (*Місяцю-князю./ дай, Боже, тобі підповня./ а мені здоров'я*)⁴⁷; а також *експлікативних одиниць діяча* (*Молодик рождається./ на сей світ являється./ мертвих людей питається*)⁴⁸; *руху* (*Підхожу під ясний місяць./ під дрібні зірки*)⁴⁹; *побажання* (*Тобі, місяцю, з повні./ мені на здоров'ї*)⁵⁰ та ін. У багатьох випадках вказівки на приуроченість фольклорного твору містилися одночасно і в позатекстових коментарях, і в текстовій структурі: *Дитину, яка страждає сухотами, виносять у час повного місяця надвір і говорять: – Місяцю новий, князю молодий! На тобі боклаг порожній./ дай мені боклаг повний*⁵¹.

(Закінчення статті у наступному номері журналу)

³⁸ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 19.

³⁹ Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 180.

⁴⁰ Словесна магія українців / Упор. В. Фісуна. – К.: Бібліотека українця, 1998. – С. 13.

⁴¹ Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 36.

⁴² Там само. – С. 123.

⁴³ Там само. – С. 178.

⁴⁴ Зоряна вода. Таємниці поліських знахарів / Упорядк. В. Давидюка. – Луцьк: Надстир'я, 1993. – С. 12.

⁴⁵ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 80.

⁴⁶ Мойсієнко В. Поліські замовляння... – С. 161.

⁴⁷ Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 130.

⁴⁸ Українські чари / Упорядк. О. Таланчук. – К.: Либідь, 1992. – С. 74.

⁴⁹ Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)... – С. 15.

⁵⁰ Чубинський П. Мудрість віків... – С. 130.

⁵¹ Там само. – С. 129.

Time Paradigm in the Ukrainian Occasional and Ritual Folklore

Ihor HUNCHYK

The article is devoted to a research into the category of time as reflected in the utilitarian and sacrum texts of folk prayers, charms, repetitive cycles and other typologically cognate genres. Two types of the occasional time – the ritual and the mythological – have been distinguished. The ritual time is specified as monthly, weekly and daily. The mythological occasional time is represented by four varieties on the basis of theo- and hagiomorphic heroes' acts, the very performer's rituals, the stay of an illness or the demon in a person and the first-time sacredness.

Key words: category of time, magic and sacral tradition, occasional folklore, time limitedness, devotedness, plots.

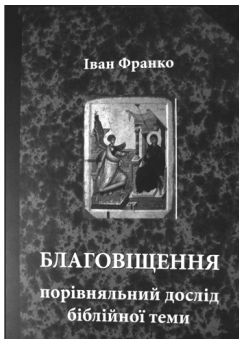
Временная парадигма украинского окказионально-обрядового фольклора

Игорь ГУНЧИК

Стаття посвящена изучению категории времени в утилитарно-сакральных текстах народных молитв, заговоров, приговоров и других типологически родственных жанров. Выделены и проанализированы два основных типа окказионального времени – обрядовое и мифическое. Обрядовое время реализуется как месячное, недельное и суточное. Мифическое окказиональное время представлено четырьмя разновидностями, которые связаны с действиями тео- и агиморфных персонажей, обрядовыми действиями самого исполнителя, с болезнью или пребыванием демонического существа в человеке, а также с сакрализованностью первого раза.

Ключевые слова: категория времени, магико-сакральная традиция, окказиональный фольклор, регламентация, приуроченность, сюжетики.

Нові книги

Мельник Я. Іван Франко. Благовіщення. Порівняльний дослід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов'янську мову / Упоряд., публ. і прим. Я. Мельник. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2009. – 132 с.

У книжці вперше опубліковано нещодавно віднайдену розвідку І. Франка «Порівняльний дослід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов'янську мову» (1914) – центральний текст у циклі праць дослідника, присвячених осмисленню містерії Благовіщення, що містить цікаві причинки для глибшого пізнання І. Франка-біблієзнавця та апокрифолога, дослідника і видавця давніх українських пам'яток, а також для осмислення доробку І. Франка як перекладача біблійних та апокрифічних текстів.

Під зорями новорічними: традиційні щедрівки, рядження / Фольклорно-етнографічні записи О. Ошуркевича. – Луцьк: ПЦДВ «Твердиня», 2009. – 100 с.

У невеликій за обсягом, але дуже цінній книжці вперше опубліковано фольклорно-етнографічні матеріали, зібрані на теренах Західного Полісся і Волині (у межах Волинської області): традиційні новорічні щедрівки, звичай рядження, ритуальні обходи дворів із «Маланкою», «козою», «конем», «ведмедем», «буськом». Вони відзначаються багатством і стійкістю канонічних форм, локальними особливостями. Усі зразки народної творчості об'єднані у два блоки. Перший містить щедрівки, а також деякі твори колядкового характеру, які виступають інколи в ролі щедрівок. Другий блок містить тексти обрядових ряджень. При основних текстах подано їх варіанти, паралелі. Мелодії щедрівок до пісенних текстів, обрядових ряджень подано в додатку окремим блоком. Як у текстовій частині, так і в нотаціях збережено автентичні особливості фольклорно-етнографічних записів.